

A DIPLOMÁCIAI LEXIKON 2018-AS (ELSŐ) KIADÁSÁRÓL

Bucsi Anikó¹

Többéves előkészítő munkát követően 2018-ban jelent meg a *Diplomáciai Lexikon* (továbbiakban: DL3) Bába Iván és Sáringer János főszerkesztésében. A vaskos kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Külgazdasági és Külügyminisztérium egyaránt támogatta. A 722 oldalas könyv a diplomáciai munka alapjait kívánja közérthető stílusban – 12 fejezetre² osztva – bemutatni, elsősorban az érdeklődő laikusok számára. A mű alcíme (*A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*) azonban utal a másodlagos funkcióra is: a kötettel a szerzők a szakma művelőinek keze alá is kívántak dolgozni, a kézikönyv-jelleg tehát a szakembereknek az egyes szakterületeken való eligazodását, a szakterületi áttekintést is szeretné elősegíteni.

A hatvanhat szerző tollából származó közel másfélezer szócikkkel a *Diplomáciai Lexikon* saját jogán is jelentős szellemi alkotás. A szerzői³ és szerkesztői gárdában⁴ elméleti és gyakorlati szakemberek egyaránt helyet kaptak, a szócikkek így nemcsak a vonatkozó szakirodalom, hanem a gyakorlati megoldások ismeretében is készültek. Az anyag magas színvonalát a szerkesztőbizottság többkörös szakmai ellenőrzés és lektorálás beiktatásával is elő kívánta segíteni.⁵

¹ dr. Bucsai Anikó, Külgazdasági és Külügyminisztérium, foglalkozás jogász, EU szakjogász. E-mail címe: aniko.bucsi@gmail.com

² A *Magyarország külügyminiszterei* és a *Magyar diplomaták* című fejezetek egyetlen Történeti névtár fejezetként is felfoghatóak lennének.

³ Az egyes fejezetek témavezetői: *Diplomáciai kapcsolatok* (Sáringer János), *Nemzetközi jog, nemzetközi szervezetek* (Baller Barbara), *Külügyi igazgatás* (Lemák Ella), *Konzuli igazgatás* (F. Tóth Gábor), *Európai Unió* (Ferkelt Balázs), *Biztonságpolitika* (Benkő Levente), *Nemzetközi gazdasági kapcsolatok* (Becsey Zsolt), *Kulturális diplomácia* (Csernus Sándor), *Nemzetközi sportkapcsolatok* (Janzsó János), *Protokoll* (Bába Iván), *Magyarország külügyminiszterei és magyar diplomaták* (Soós Viktor Attila).

⁴ A szerkesztőbizottság elnöke Martonyi János, alelnöke Marinovich Endre, a szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Csaba, Bérczi István, Csernus Sándor, Ferkelt Balázs, Ígyártó István, Jeszenszky Géza, Magyar Levente, Nagy József Zsigmond.

⁵ Valamennyi szócikk legalább három ellenőrzésen – az egyes fejezeti témavezetők, a szaklektor, valamint a két főszerkesztő kezén – ment keresztül.

I. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

A kötet jelentőségét tovább növeli, hogy az elmúlt másfél évszázad során, mióta a nemzetközi porondon a magyar érdekek újra megjelentek (1867-től előbb részlegesen, osztrák-magyar viszonylatban, 1918-tól viszont önállóan), ez mindössze a harmadik magyar nyelvű lexikon, amely diplomáciai témaköröket von átfogó vizsgálat alá.

Bár a diplomáciai tárgyú szócikkek már a legkorábbi betűrendes magyar lexikonban, az 1831–1834 között tizenkét kötetben közreadott *Közhasznú Esméreték Tárában* is szerepeltek, ezek elsősorban a mindennapi életben előforduló fogalmak (például *konzuli*⁶) magyarázatára szorítkoztak. Az 1893–1897 között megjelenő *Pallas Nagy Lexikonába* már elvontabb témák is belekerülhettek (például *exequatúr*⁷), de e fogalmak jogi jelentéstartalmát magyar nyelven először a Márkus Dezső által összeállított *Magyar Jogi Lexikon* (továbbiakban: MJL) bontotta ki.

A tematikus szakterületi feldolgozásra viszont a II. világháború befejezéséig várni kellett. A Szondy Viktor és Jónás Endre által írt *Diplomáciai Lexikon* (továbbiakban: DL1) még az osztrák-magyar diplomáciai hagyományokon szocializálódott régi gárda (a Dísz téri külügyminisztérium) tudásanyagára épült. Akkoriban mind a DL1 szerzői, mind pedig segítők a Külügyminisztériumban dolgoztak, többségük hivatásos diplomata volt,⁸ az elkészült munka éppen ezért a gyakorlati használhatóságot helyezte előtérbe. Az alapvető diplomáciai (például *államok felelősége*,⁹ *államok jogutódlása*¹⁰) és konzuli fogalmak (például *konzuli védelem*,¹¹ *konzuli kiváltságok és mentességek*¹²) kidolgozása mellett a DL1 nagy hangsúlyt fektetett az országleírások elkészítésére, az egyes nemzetközi szerződéstípusok (például *állampolgársági*

⁶ *Közhasznú Esméreték Tára* III/351-353.o.

⁷ *Pallas Nagy Lexikona* VI/586.

⁸ A DL1-be készült *Előszó* köszönetet mond Sebestyén Pálnak, Velics Lászlónak, Heltai Györgynek, Rubido-Zichy Ivánnak és Tóth Miklósnak. Erre tekintettel a DL1 esetében felmerül, hogy a két szerző helyett inkább egy – a Külügyminisztériumhoz kötődő – szerzői közösség munkájáról beszélhetünk. L. még: Sáringer János: Fejezetek a magyar külügyi igazgatás 1945 és 1948 közötti történetéből (*Külügyi Szemle* 2011/4. 128–154.), valamint Del Medico Imre: *Életem. Egy mai polgár vallomása* (Bp., Fekete Sas Kiadó, 2006.).

⁹ DL1 61–69.o. (több szócikkben)

¹⁰ DL1 485–486.o.

¹¹ DL1 551–553.o.

¹² DL1 553–561.o. (több szócikkben)

törvények és egyezmények,¹³ *kézbíesítési egyezmények*¹⁴), az egyes nemzetközi szervezetek bemutatására, valamint az egyes relációk tekintetében hatályos egyezmények összegyűjtésére.

A DL1 szakszerű anyaga azonban a szerzők minden igyekezete ellenére sem fejthetett ki hosszú távú hatást a tudományos életre és a gyakorlatra, ezt ugyanis egyrészt a világtörténelmi események (a világ politikai táborokra oszlása, valamint a gyarmatok függetlenné válása), másrészt a belpolitikai változások (ezen belül is a külügyi személyi állomány nagy részének kicserélése, a szervezeti struktúra megváltozása) rövid távon megghiúsították.

A tudományos élet átszervezését követően, az 1950-es évek második felében a Magyar Tudományos Akadémián belül felmerült az igény egy új, marxista szemléletű diplomáciai lexikon elkészítésére. A feladat végül az MTA II. osztályához került, ahol elsősorban az akadémiai intézetekben dolgozó történészek és jogászok bevonásával egy alapvetően elméleti jellegű, a felsőoktatásban hasznosítható lexikon született, amelynek első kiadása 1959-ben jelent meg (*Diplomáciai és Nemzetközi jogi Lexikon*, továbbiakban: DL2e). Bár a DL2e szerkesztőbizottságában, szerzői munkaközösségében és lektorai között kiváló tudósok foglaltak helyet¹⁵ (sőt néhány diplomata¹⁶ is helyet kapott a szerzők között), a munka elsősorban „a magyar olvasóközönségnek a külpolitika és a nemzetközi kérdések iránt érdeklődő széles rétegei”¹⁷ számára kívánt általános áttekintést adni, és nem volt mentes az ideológiai iránymutatástól sem. Bár a lexikon 1967-es, bővített és teljesen átdolgozott kiadásából (továbbiakban: DL2m) a marxista frazeológia nagyrészt kikerült, a téma feldolgozása továbbra is elméleti és átfogó jellegű maradt. Az elsődlegesen szakmai alapokon álló DL2m hatása hosszú ideig érvényesült, egészen a kilencvenes évek elejéig kedvelt kézikönyv maradt.

A rendszerváltozás nyomán bekövetkező politikai és szakmai-strukturális változások azonban a DL2m-et is idejémulttá tették. Helyét az

¹³ DL1 69–100.o. (több szócikkben)

¹⁴ DL1 515–522.o. (több szócikkben)

¹⁵ A jogászok közül meg kell említeni Szászy István, Világhy Miklós, Réczei László, Buza László, Beck Salamon, Bokorné Szegő Hanna, Herczegh Géza, Csizmadia Andor nevét. A történészek közül Benda Kálmán, Niederhauser Emil, Szűcs Jenő vagy a fiatal Diószegi István és Katus László neve mindenképpen kiemelendő.

¹⁶ Például Ustor Endre, Sík Endre vagy Pulay Gábor.

¹⁷ DL2e 7.o.

1990-es és 2000-es években a Külügyminisztérium támogatásával megjelenő forráskiadványok nem tudták átvenni, ugyanis ezek még a szakmán belül is csupán egy szűk réteget céloztak meg és értek el. A szabályok gyakori változása a belső képzésben is az átmeneti jellegű jegyzetek elkészítésének kedvezett. Az újabb, áttekintő munka megszületésére így egészen a 2010-es évekig várni kellett.

II. A 2018-AS DIPLOMÁCIAI LEXIKON

A 2018-ban megjelent *Diplomáciai Lexikon* munkálatai még 2016-ban kezdődtek meg. A DL3 annyiban továbbvitte a DL2 hagyományait, hogy a szerkesztők elsődleges elvárása egy olyan kézikönyv megalkotása volt, amelyet „haszonnal forgat[hat] bárki, aki a nemzetközi kapcsolatok és a diplomácia iránt érdeklődik. A legtöbb szócikk megértéséhez nincs szükség az átlagos középiskolai műveltségnél mélyebb tudásra.”¹⁸ Másodlagosan azonban célul tűzték ki, hogy az anyag az egyetemi oktatásban, illetve a közigazgatási gyakorlat során egyaránt hasznosítható legyen. E hármas célkitűzésnek (egyszerű megfogalmazás, elméleti és gyakorlati célú használhatóság) köszönhetően a DL3 egyszerre vállalta fel a DL1 és a DL2 céljainak képviselését. Ugyanakkor – a szerzői gárda összeállításával – meg is haladta a korábbi munkákat, hiszen a szerzők jelentős része gyakorlati szakember (azon belül is volt vagy jelenlegi diplomata), akik közül többen egyúttal szakterületük oktatói és kutatói is. A DL3 tehát nem csupán egy elméleti és gyakorlati ismereteket ötvöző kézikönyv létrehozását célozta; a szerzői gárda felkérésével ezt a szintézist sikerült is létrehozni.

A DL3-ban a klasszikus diplomácia területei (például diplomáciai kapcsolatok, konzuli igazgatás, protokoll) mellett újabb irányok és szakterületek (például kulturális diplomácia, nemzetközi sportkapcsolatok) is felbukkannak, ezek megjelenése egyrészt ösztönözheti az e területek dogmatikájának kidolgozására irányuló kutatásokat (amelyek révén az is kiderülhet, hogy egyes területek önálló létezése, szerepeltetése indokolt-e vagy ezeket inkább mégis valamely klasszikus területen belül kellene vizsgálni), másrészt a gyakorlati ismeretanyag összefoglalásával a gyakorlatot is képes alakítani. A klasszikus területek esetében azonban a MJL és a DL1

¹⁸ DL3 8.o.

szócikkeivel való összevetés lehetőséget kínál a hazai jogfejlődési tendenciák és eredmények (több mint egy évszázad jogfejlődése!) áttekintésére.¹⁹

Összegezve: a DL3 egy kiváló munka, amely egyszerre tekinthető a korábbi hasonló munkák szintézisének, illetve a magyar diplomáciai és konzuli joganyagra vonatkozó elmélet és gyakorlat szakemberek számára is jól hasznosítható összefoglalásának. A kötet jelentőségéhez mérten kis példányszámban jelent meg, és rövid idő alatt része lett az egyetemi képzések irodalomjegyzékének. Egy ilyen jelentőségű munka esetében felmerül, hogy a szerkezetet és a szócikkeket a szerzők néhány évvel később a gyakorlati tapasztalatok fényében újragondolják. Amennyiben ez ebben az esetben megtörténik, a második kiadásban talán érdemes lehet megfontolni a DL1-ben szereplő országleírásokhoz hasonló szócikkek elkészítését, illetve az egyre gyarapodó magyar történeti és diplomáciatörténeti szakirodalom (memoárok, elemzések, szintézisek, kutatói és diplomata-életrajzok) szócikkekbe való beépítését (vagyis a már meglévő Történeti rész átdolgozását és bővítését), mert ezek a változások a DL3 kettős, elméleti és gyakorlati jellegét tovább erősíthetnék. Végül szólni kell arról is, hogy egy ilyen, a magyar diplomáciai és konzuli joganyag áttekintését lehetővé tévő kötetet esetleg külföldön is érdemes lenne bemutatni. Ennek érdekében megfontolandó egy – akár átdolgozott, akár rövidített – angol vagy német (esetleg kínai) nyelvű változat elkészítése is, amely több irányban is elősegíthetné a szakmai, kutatói együttműködés elmélyítését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KÖZHASZNÚ ESMÉRETEK TÁRA (Pest, Wigand, 1831-1834)

PALLAS NAGY LEXIKONA (Bp., Pallas, 1893-1897)

DEL MEDICO IMRE (2006): Életem. Egy mai polgár vallomása (Bp., Fekete Sas, 2006.)

SÁRINGER JÁNOS (2011): Fejezetek a magyar külügyi igazgatás 1945 és 1948 közötti történetéből, *Külügyi Szemle*, 2011/4. szám 128–154.o.

MAGYAR JOGI LEXIKON (Bp., Pallas, 1898-1907)

JÓNÁS ENDRE – SZONDY VIKTOR (1947): *Diplomáciai Lexikon* (Bp., Kulcsár, 1947)

¹⁹ Az összehasonlításra talán a DL3 *Diplomáciai kapcsolatok*, illetve *Konzuli igazgatás* című fejezeteiben található szócikkek a legalkalmasabbak.

HAJDU GYULA (szerk.) (1959): Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon (Bp., Akadémiai, 1959)

BÁBA IVÁN – SÁRINGER JÁNOS (szerk.) (2018): Diplomáciai Lexikon (Bp., Éghajlat, 2018)